МАТИ. Повість-монолог

Все упованіє моє

На тебе, мій пресвітлий раю,

На милосердіє твоє,

Все упованіе моє

На тебе, мати, возлагаю...

Т.ШЕВЧЕНКО

Скоро я полечу в далекі світи.

Ми з товаришами ступимо на твердь інших планет, побачимо нові світанки, почуємо шум інших лісів, звуки й мову небачених істот. Над нами будуть незнайомі сузір'я, в наші легені увійде неземне повітря...

Важко уявити той хвилюючий, небувалий контакт з іншим творенням світобудови, мить жаданого єднання різних розумів — крапель єдиної Природи. То буде благословенна мить. У земний потік знання, культури, творчості увіллються братерські джерела. Нові Люди. Нове Пізнання. Нова Краса.

Я не можу розлучитися з тими думками. Вони зі мною вдень і вночі. Прокидаюся — думаю. Ходжу на прогулянку — мрію. Сиджу за партою в Академії — бачу за сторінками книги зоряний безмір, що кличе, тягне, хвилює, манить неозорим розсипом полум'яних світів.

Тісно стало на Землі. Вона розкривається у неосяжність, і ми — діти планети — народжуємося в нове буття. Там будуть зародки інших Земель, джерела нових еволюційних рік, початки небувалих культур.

Що ж візьмемо з рідної планети? Що згадаємо на таємничих шляхах? Що буде радістю на новій путі?

Може, спогад про далекі криваві битви? Може, записи про тиранів і деспотів сивої давнини? Може, пісні про рабство і тугу за рідним краєм?

Ні, ні, ні!

Я візьму з собою найніжніше, найпростіше, найнепомітніше. Легіт нечутний степовий, що несе на своєму крилі подих весни, пахощі й барви скромних лугових квітів. Я понесу в серці звуки народних пісень, що віками не змовкали над землею, зберігаючи в безіменних творіннях пульс безсмертя, що протидіяли всім спробам темряви задушити прагнення до світла й поступу розуму. Казку я не забуду в зорянім безмежжі, казку-чарівницю, улюблену всіма поколіннями, яка пронесла понад довгими й тяжкими тисячоліттями віру в правду, мужність, любов. Я згадаю в таємничих світах дивовижних геніїв духу вселюдського — поетів, митців, воїнів, повстанців, хліборобів — словом, усіх подвижників, які горіли живими смолоскипами серед темряви віків, осяваючи полум'ям власного життя й розуму шляхи до справедливої будучини вселюдської.

Та найголовніше, найсвятіше, що я візьму в серце, в думи, в нове життя, — тебе, Мати...

Бачу тебе й нині перед собою. Ось я йду по алеї нашого Космічного Містечка. Поряд зі мною моя подруга. Та, що буде супроводжувати мене в небезпечній дорозі. Та, що підтримає в невідомості. Та, що дасть свою любов і ніжність, терпіння і людськість, уміння та жіночість новим поколінням нового світу. Та за нею я бачу тебе, Мати...

Ти виходиш у сад увечері. Ми разом садили його, поливали. Ти любиш дивитися на зорі. Може, від того й мій погляд навіки злився з небом?

Ти згадуєш мене, я знаю. І пишаєшся мною. І ревниво слухаєш, що кажуть люди про твого сина. І з хвилюванням чекаєш миті, коли радіо та газети рознесуть по світу вість про далекий політ. Тобі страшно, але ти не скажеш нікому про це. І сусіди не побачать сліз твоїх, не почують слова скорботи. Та лише в бесіді з постарілими подругами своїми мовиш журливо: "Полетіли наші соколи далеко й високо, не те що ми! Все життя — в кочергах. Темні, сліпі. Та хай. Хай хоч вони побачать дива всякі. А ми порадіємо..."

І, виходячи під зоряну безмір, вбираючи в душу вогники далеких світів, ти зітхнеш сумовито: "Який же той світ великий та гарний, багатий та казковий. А я, немов мачинка невидима, перед такою славою".

Я чую твої слова, Мамо. Вони — від скромності великої, вони — від самозречення героїчного. Ти навіть сама не знаєш, хто ти є. Ти пишаєшся мною, ти гадаєш у простоті своїй, що я розумніший і вищий від тебе! Нене моя! Твоя думка — велика химера! Невже ти й досі не збагнула, що слава Сина ——— то слава Матері? Відмовляючись від себе, Мати піднімає Сина до слави, до радощів, до життя. А сама залишається в тиші, в мовчанні, в невідомості. Ти піднімаєш руку, ти протестуєш, ти відмовляєшся від власної величі! Але я скажу тобі все... все, що відчув, що передумав, що понесу з собою в неосяжність.

Я вперше пам'ятаю себе у тебе на руках.

Ти виходила вечорами, після цілоденної праці в полі, надвір. Сідала на колодки біля хати. Поряд мовчазно бовваніла постать батька, чулося пихкання його люльки, жеврів вогник. На колінах його лежали великі, вузлуваті руки — втомлені, важкі. Вони спочивали, ті руки.

Сходилися сусіди. Гомоніли. Про що — не згадаю. Але гомін той був приємний, він заколисував, як казка. А над селом пливла пісня. То на вигоні співали хлопці й дівчата... Як це добре — гуляти на вигоні, на шляху, в садах. Під поглядом зірок, під подихом неба, в обіймах чарівниці-природи. В тому дивному плетиві мимохіть народжувалася пісня, казка, легенда, входила чудовими нитями в тканину життя.

А потім ти й сама затягувала пісню. В тебе був прегарний голос. Низький м'який альт. Я лежав, притулившись до твоїх грудей, слухав, як у них народжувалася мелодія, випливала в уборі слів у простір, котилася до далеких зірок, бо й виростала з їхнього зерна...

Пощитай, козаче,

Всі зорі на небі,

Як перещитаєш —

Вийду я за тебе...

А я дивуюся, жахаюся. Як то можна перелічити всі зорі? Адже багато їх, незліченно! Мабуть, не любить дівчина козака, коли поставила йому таку жорстоку умову!

Щитав козак зорі,

Та й не дощитався.

Питав козак дівку,

Та й не допитався...

Куди ж він пішов після того? Що діяв? Може, загинув у поході? І перед смертю бачив мерехтливі зорі, і ще раз з жалем та тугою згадав кохану дівчину...

Так, жаліючи козака, я й засинав. А коли гармонійний шум ранку — приглушені голоси півнів, щебетання горобців, скрип дверей — будив мене, я вже бачив тебе біля печі. То ти кришила буряки на борщ або чистила картоплю. То товкла просо в ступі. То вимішувала тісто в діжі, готуючи для сім'ї пахучий, сонячний хліб.

Я любив дивитися на тебе, коли ти зазирала в піч. Полиски полум'я падали на твоє обличчя, іскрами блищали в синіх очах, робили всю твою постать натхненною, незвичайною. Може, тобі дивно чути такі слова? Може, для тебе вся твоя праця здається непомітною, сірою, втомливою й неважливою? Так, напевне, й природа в невпинному русі, у вічному неспокої творить міріади розмаїтих форм, даючи їм життя та любов. І навіть не знає вона, не відає, яка велична та праця.

Ти дотепер, Мати, стала для мене взірцем вселенської Матері всього сущого.

Я відкидав рядно, вилазив з теплого кубла постелі, сідав біля тебе на стільці. Дивився в палаючу піч. Вогонь пестив мене незримими потоками тепла, тріщав, кидався жаринами. І все працював, працював. Для мене це було звичайним — адже я бачив, як кожного дня з печі ти виймала борщ, пухкі паляниці, пахучу пшоняну кашу, парене молоко з рожевою плівкою. І все те робив огонь. Лише неясно мені було — як він все те вміє робити без рук? І ще я відзначив, що вогонь сміється. І все допитувався в тебе, чи правда, що він радий мені. І ти лагідно відповідала: "Правда, синочку, вогонь радіє діткам. Як будеш слухняний та добрий — то він завжди буде радіти!"

Так ти мені заронила ще в дитинстві думку про полум'яність радості й добра...

Я любив, коли ти витягала хліб з печі. Як ти любовно робила це! Ти розстилала рушники на полу і садила рум'яні буханці на чисте полотно, як найдорожчого гостя. І ми, малеча, бачили таку святу повагу і відчували, що з хлібом зв'язане щось важливе й серйозне. Ми бачили, як батько піднімає з долівки випадково впущений шматок хліба і кладе на стіл.

"Святий хліб", — запам'яталися з тих далеких днів таємничі слова. Від того стало святим, світлим, осяйним і все, що зв'язане з працею над хлібом. І сита весняна рілля, по якій поважно ходять ворони, і ніжно-зелені парості озимини, і радісне колосіння нив, і красування жита в літньому мареві, і шелест достиглої вусатої пшениці, щасливої повним восковим зерном.

А веселий гомін току!

А скирти золотої соломи, з яких так гарно спускатися!

А крислаті брилі, виплетені вмілими руками дідів з соломи нового врожаю!

А бучні бенкети осінні, коли господарі дякували землиці рідній за щедроти великі, за ласку материнську!

А щедрівки зимові — із засіванням, з піснями величальними, з подарунками багатими, з веселощами незабутніми!

Гарно, неповторно, чарівно!

Саме тому так поважно різав батько хлібину на товсті скибки, притуливши її до широких грудей. І їв скибку нового врожаю не з борщем, а окремо, посоливши її зернистою нетовченою сіллю. І я наслідував його. Теж брав паруючу скибку, розставивши пальці, солив і солідно відкушував шматок теплого тіла хліба. Відтоді в мені навіки

поселилася глибока шана до праці хлібороба, який тримає на собі світ. І тим почуттям я завдячую тобі, Мати...

Поснідавши, нагодувавши всіх нас, ти брала сапу і йшла в поле. Я біг за тобою. Гасав по кущах, видирав маленьких голопузих пташенят, мати яких жалібно пищала десь на вершині сосни. Я урочисто вибігав на шлях, показував тобі свою здобич — нікчемних, жовторотих, сліпих голопуцьків, що немічно розкривали широкі роти, жадаючи їжі.

А ти — я й досі пам'ятаю — дуже розгнівалась. І сльози виступили на твоїх очах. І ти сказала мені: "Як же тепер їхня матінка житиме? Вона ж помре від туги за дітками! Навіщо ж ти так тяжко покарав її?" — "Невже вона плакатиме?" — дивувався я, смутніючи, що завдав тобі болю. "Аякже. Адже мені буде боляче, коли хтось тебе забере?"

Я мовчки кидався в кущі, відшукував осиротіле гніздо і клав у нього голопуцьків. А потім ще й маскував їх віттям, щоб ніхто інший не помітив. Відтоді, Мати, я почав жаліти все живе — і тварин, і дерева, і трави, і птахів, — все, що рухається, все, що створює для мене, для нас незбагненну, мінливу розмаїтість життя.

Ми приходили на поле. Ти сапала просо. Я дивувався — навіщо одні паростi залишати, а інші викидати? Ти пояснила мені, що серед них є потрібні, корисні, а є шкідливі. Одні — лапатенькі, трішечки волохаті — дають просо, а інші смокчуть сили в землі, глушать просо, а добра з них ніякого. Та перша наука агрономічна, Мати, стала і наукою життя. Я не раз зустрічав серед людей і першу й другу породу, про які ти розповідала мені на весняних нивах.

Я ставав на колінця, повзав по рядках, виривав бур'янець. І щиро радів, коли після мене лишалися рівненькі рядочки пухнатих паростків проса. І восени, коли ти ставила на стіл глибоку миску пшоняної каші з молоком, я запитував тебе: "Еге ж я заслужив каші? Без мене просо не виросло б?" І ти, Мамо, без жодної тіні посмішки відповідала: "Заслужив,

синку, заслужив. Ти в нас уже господар". І я вельми тішився тим, що ти й батько стверджували в сім'ї мою достойність, значення навіть найменшої краплини творящого труда. Хвала вам, прості чудесні люди, що так глибоко розумієте дитяче серце, сіючи в нього сердечні зерна добра та любові.

Ви навчили мене з великою повагою ставитись до всякої праці. Немає праці великої чи малої, важливої чи неважливої. Є лише праця вільна, творча, радісна, і є — рабська, підневільна, проклята. Я всюди захоплююсь вільною працею. Чи діти ліплять хатки з піску на березі ріки, чи підліток майструє модель машини з саморобних деталей, чи конструктор мучиться над кресленням космічної ракети, — все це для мене ланки нерозривного потоку творчості, через яку розумна істота пізнає сама себе...

А ще я любив довгі зимові вечори.

За вікном завивала хуртовина, мороз мурував дивовижні узори на шибках, а в хаті було затишно й тепло. Ми з сестрою вилазили на піч, лягали черевцями на черінь, підпираючи долонями личка. А ти сиділа, звісивши ноги донизу, і тихим, задумливим голосом оповідала казки.

І я переживав за безталанного Йвана, якого всі кривдили, вважали дурником. І дуже тішився, що він виявлявся і не дурним, і не безталанним, а виходив переможцем з великих випробувань. Я захоплювався маленьким Котигорошком, який визволяв народ рідний з лютої зміячої неволі. І плакав над горем нещасних матерів та сестер. І сміявся щасливо, коли казка незмінно приводила до радісної розв'язки.

Ой, який же мудрий і людяний наш народ! Він знає в серці своєму, що ніколи не можуть перемогти зло і ненависть, що завжди в кінці битви життєвої перемагає правда й любов, як би глибоко вона не була захована слугами мороку у в'язниці, як би міцно не кували її в залізні кайдани!

Чи помітили ви, що в казках царями стають народні герої? Що багатії ніколи не здійснюють подвигів? Що вбивці неминуче гинуть? Що зрадники не доживають до старості? Жодна казка не вінчає славою недостойного. В цьому великий знак. Один — що казку творять лише люди творящі —— не зрадливі, не злочинні. Другий — що казка є вічний заповіт народу від покоління до покоління. Третій знак — що надра народу є вогнистим горнилом Природи, в якому неодмінно відсівається все темне і дріб'язкове, а зберігається, умножається зерно краси та добра.

Ті чарівні казкові ідеї незримо лягали в моє дитяче серце, день за днем формуючи свідомість. І за те людяне, ясне, що друзям моїм припадає до серця при зустрічі зі мною, велика дяка тобі, Мати...

Ти розповідала нам чудові легенди про химерних друзів природи. В тих сказаннях все оживало. Говорили звірі, хлюпалися в річці під променями місяця русалки, в темряві шастав по хаті домовик, наглядаючи за порядком, з гуком-гомоном пролітав понад лісами старезний володар пущі — лісовик (пізніше ти, Мамо, показувала мені на деревах обривки його зеленої бороди). І всі ті казки не лякали мене, не заважали, як дехто гадає, дитині пізнавати об'єктивний світ природи. Навпаки...

Я, вже ставши дорослим, зберіг у свідомості той неповторний аромат дитячого світосприймання. Для мене природа й досі жива і неподільна. І кожна билина, всякий камінь чи скеля, будь-яка сонячна іскра на схвильованих водах ріки, сумовитий гук журавлів, що відлітають у вирій, — все це є частки єдиного життя, яке я відчуваю в собі. І радісно мені, що можу ще обняти дерево як близьку істоту, привітатися з сонцем на світанні, погомоніти з веселим псом, послухати журливий плюскіт хвилі на морі або нечутний голос землі. Я не самотній навіть у пустелі. Бо всюди бачу, відчуваю, слухаю моїх численних братів та сестер — дітей єдиної Природи.

І за ті несказанні любі чуття я дякую тобі, моя Мати, моя синьоока чарівнице...

Я знаю — минуть тисячоліття. Наші важкі, громові ракети стануть смішними й застарілими. З'являться нові пристрої — легкі, зручні, тихі. Зміниться й поняття польоту. І забудуться імена героїв сучасності. Але всі наші битви ввійдуть легендарним тлом у грядущі казки. І нові матері вечорами розповідатимуть дітям неймовірні історії про перших подвижників зоряних просторів.

Для тебе не дивина сучасні міжзоряні польоти. Ти ще тоді відкривала для мене природність людського шляху в космічні простори. Далекі світи були для тебе не холодною порожнечею, де не можна жити й дихати, а обжитою, затишною домівкою. Ти нам читала уривки з чарівної книги астронома Каміла Фламмаріона про інші планети, про життя на них, про палаючі сонця. Коли ми не все розуміли — розповідала казки, в яких діяли звичні, рідні образи.

Досі пам'ятаю таку космічну казку, що народилася в твоєму гарячому серці, Матусю...

Жила на одній планеті щаслива Мати. І було у неї семеро синів — ясних соколів. Кожного вона навчала уму-розуму, кожного любила-доглядала. І виростали сини на просторах незміряних — вільні, як птахи небесні, красні, як зоря світанкова, меткі, як блискавиця.

Виросли, стали помагати матері. Збудували дім на перехресті зоряних доріг. І дивне ремесло мав кожен із синів.

А що перший син Андрійко — чорноокий, кучерявий — був вправний коваль і тесля. Збудувавши кузню, він установив горно та й закликав гостей, щоб несли роботу. Дзвінкі стуки-перестуки покотилися в просторі.

А як вдарить молоток та посиплються іскри — то одразу ж загораються зорі в небесному безмежжі. А як гупне молот важенний — виникають нові землі-планети. І, почувши про такого майстра, з інших планет почали приходити люди до нього — кому полагодити гірський хребет, кому залатати морське дно. Андрійко нікому не відмовляє...

А що другий син у Матері —— то Степанко, садівник та пасічник. Сад у нього зоряний. Бджоли розлітаються, гудуть поміж світами, поміж сріблястими скупченнями зірок, здобувають нектар безсмертний, несуть господарям у небесні вулики.

Розквітає чарівний сад Степанка, линуть його пахощі в неосяжність. Ну як тут стримати спокусу, не зайти в гостинний дім Матері та синів? Заходять гості. А Степанко русочубий вже несе меди хмільні, та такі, що від них затанцюють і молоді парубки, і діди сивоусі. А на дорогу добрий садівник дає гостям медові груші, рожевобокі яблука, прозорі грона винограду, ніжні полуниці. Еге ж, важко знайти іншого такого гостинного садівника, як Степанко. Бо ще змалку його навчала Мати: будь таким, як бджола, збирай добро не для себе, а для всіх людей, для всіх світів...

А що третій син у неньки Миколка — кремезний, плечистий, мовчазний та соромливий. Інколи погляне на гостей з-під попелястих брів, осміхнеться лагідно, знову мовчить. Еге ж, не любить говорити Миколка. Зате любить він сіяти жито-пшеницю та всяку пашницю. Миколка — хлібороб.

Гей, як вийде він у небесне поле та як сипоне зернят у світ, — одразу ж на планетах буяє зелень, виростають ліси, квітчаються розмаїтими килимами поля і луки, колосяться ниви, звеселяють людські серця дивовижним багатством. У хатах пахтить хліб нового врожаю, здобутий тяжкою працею. А що може бути приємніше трудящим серцям, ніж пахощі хліба?

А Миколка вже оре небесне поле, засіває його сріблястими зернами, бо ж попереду все нові й нові зоряні жнива...

А що четвертий син у Матері — Петрусь білявий, голубоокий, — маляр-художник. Та такий мастак, такий умілець, що картини в нього живі виходять. Одного разу він змалював небесних птахів, та стільки дав їм снаги сердечної, таку життєву жагу вдихнув у творіння своє, що пташки ті — пурх-пурх! — та й полетіли собі понад світом. Ото радості було в хаті материнській!

Усіх любителів краси запрошує в дім юний Петрусь. Все береться він розмалювати, прикрасити, розквітчати. Бо ж без квіток пусто на планетах, хата непривітна без картини, схід сонця сумний без багряних барв. Хто лиш бажає дружити з красою — всіх четвертий синок навчає охоче.

Чи візерунки на листочках, чи барви метеликових крилець — то все від уміння Петрусевого, все від його щедрого серця, точної руки. І не було тій красі ні початку, ні кінця, бо ж брав він барви від неосяжності всесвітньої, від неба ніжно-блакитного, від зоряних променів...

А Василько — п'ятий син — то мудрець. Ого, там такий мовчун, такий філософ, що треба пошукати. Цілими віками думає він, сидячи над рікою, доскіпується до таємниці буття. А потім приходить до Матері та все питає-допитується:

— Ненько, а звідки зорі взялися? Ненько, а звідки ми з тобою та інші люди? А звідки планети?

А Мати усміхається, цілує в біляву голівку, а потім лагідно шепоче:

-— Іди, синочку, помагай людям, навчай їх добрі жити, учись. А все те відкриється тобі в труді, в пізнанні, в творчості. Прийде час — кожна тайна стане явною...

І знову думає-думає Василько — роки, віки. І перехожі люди запитують у нього поради. Чи прилад комусь потрібно вигадати хитрий, чи машину для польоту, чи саморушійного тягача на поле замість тварини хліборобам закортіло — все це робить Василько, все розкаже, як і що. До всього він мастак! Думка в нього така вогняна, що одразу ж відкриває дивовижні скарби, приховані здавна Природою в надрах своїх — електричне сяйво, сильні машини, ліки проти хвороб...

А Юрко — шостий син — будівничий. Ще змалечку він копався в пісочку над рікою. Ліпив паски, городив фортеці, мурував палаци. А як виріс — приклав руки й думку до далеких планет, на поміч зоряним народам. Зосереджений, задуманий Юрко. Карі очі з-під примружених вій вглядаються у далечінь, мовби бачать там обриси казкових споруд, в яких так гарно, так зручно жити людям.

Думки невгамовні в Юрка, золоті руки. Ненька навчила його, що нема значнішої роботи, як будувати людям житла. Ждуть Юрка на всіх планетах. Де він не побуває — скрізь виростають міста ясні, чудові села. Залишає Юрко після себе учнів полум'яних, закладає їм в душу радість творчості.

Якщо на планеті чути гучні удари творящого молота, коли там із надрів добувається мармур на палаци, виростають казкові, прекрасні споруди, — так і знайте, що там побував шостий син...

А сьомий, наймолодший, найулюбленіший синок у матері — Іванко. Білий-білий, як сметана. Його і прозивали змалку "Сметаною". Ніс трохи кирпатий, веселий. А на носі ластовиння. Очі сірі, меткі, а часом засмучені, затуманені якоюсь думою. Іванко — співець, поет, казкар. Він грає і на кобзі, і на сопілці. І танцює добре, гаряче, та ще й з приспівками. Буває, як ушкварить навприсядки, то всі гості — хочеш не хочеш — вилазять з-за столу та починають довбати землю каблуками.

А потім торкнеться струн Іванко. Зникає сум із сердець, веселий гомін лунає над світами. Навіть ясні зорі здалека підморгують, ніби ось-ось вдарять гопака в безмежному небі.

А зморившись від танцю, слухають гості мудрі казки Іванкові, мужні пісні про героїчні походи, про правду і любов...

Так і жила дружна сім'я братів з Матір'ю коханою, не було б їхній праці, радощам та веселощам кінця-краю, якби не сталася лиха пригода.

Завітав якось до хати гостинної мандрівник з далекої планети. Був він улесливий та ввічливий. Похвалив Степанків сад, послухав Іванкові думи, підтакнув Василеві. А потім, після обіду, поділився своїм горем. Має він планету, та сумна й непривітна вона. Ні дерев, ні птахів, ні бджіл, ні квітів. Не чути там пісні, не видно золотого поля пшениці. Чи не була б Матуся така ласкава та одпустила на його планету синів, щоб вони допомогли зробити з тієї планети достойне житло? А вже він — господар — не постоїть за платою. Сини образилися на таку мову. Про яку платню річ? Матуся навчала їх всім помагати задарма, за любов та щире слово. Вони згодні піти до далекої планети...

Матуся благословила синів, звеліла на другу весну повертатися. Полетіли соколи ясні з гостем чужинецьким. Минуло літо, осінь, зима. Наступила нова зоряна весна. Не вернулися сини. Ждала-ждала Мати — нема! Вже й літо минає, й ще одна осінь, і зима прокотилася завірюхами, морозами... Нема!

Запечалилася-засумувала Мати, зібралася в путь-дорогу. Сіла в казковий летючий корабель, змайстрований Васильком, полетіла до далеких світів. Пролітає одну планету, питає, чи не там її сини кохані затрималися. Відповідають люди, що не бачили. Летить вона далі, минає світ за світом — нема. Крається серце материнське мукою незміряною, відчуває — сталося недобре з її синами. Ось нарешті підлітає Мати до

далекої планети, десь аж на краю світу. Коли навстріч їй з'являється той самісінький гість чужинецький, який забрав синів. Зраділа Мати, руки до нього простягає.

-— Заждалася я синочків! Чому вони не повернулися додому?

Усміхається холодно господар планети, відповідає їй:

— Не захотіли повертатися сини твої додому. Залишились в моєму світі. А де вони тепер — і сам не знаю. Не маю і гадки, щоб їх шукати. Хочеш — шукай сама...

— Добре, — прошепотіла Мати. — Буду шукати...

— Одначе, — сказав господар планети, — до мене так не увійдеш, як зараз ти є. Оддай казковий корабель...

— Візьми, — сказала Мати.

— Оддай ще твоє блискуче покривало.

— Візьми...

— Хочу ще забрати від тебе чарівний перстень, обручку з чола, швидкохідні черевики, всевидюче дзеркальце. Не віддаси — не пущу до себе...

— Візьми, — сумно одказала Мати, подаючи свої прикраси.

І як тільки вона віддала те все господареві планети, як впала на землю, стала старою-престарою жебрачкою. І пішла шляхами битими, між селами, здіймаючи босими догами куряву.

Іде, бачить — стоїть край дороги стара-престара кузня. А в ній кує-видзвонює молотком літній коваль. Помагають йому два хлопці-молотобійці. А по боках — варта озброєна, наглядає за ковалем. І кує той коваль мечі двосічні, списи гострі, стріли гартовані. А все те — на вбивство, на розбій, на знищення. Придивляється Мати, жахається — пізнала вона сина свого Андрійка. Змінився він страшно, постарів, та проте серце Матері відчуло сина, кров рідну. Дочекалася вона, коли варта од'їхала, кинулася до коваля, схопила за руки порепані, почорнілі. Заквилила чайкою степовою:

— Ой синочку мій, Андрійку! Що з тобою зробили тут вороги прокляті? Чому ж ти не повернувся до Матері своєї, на планету нашу ясну?

Мовчить коваль, дивується. Не пізнає він Матері рідної. Дивуються й помічники, не знають, що говорити. Нарешті, коваль лагідно глянув Матері у очі, сказав:

— Не знаю вас, бабусю. Ви, певно, помилилися, не туди потрапили. Та й не Андрійком мене звати, а Федором...

Заплакала Мати, рушила далі. Бідкається вона, стогне — як підступно одібрав у її синів пам'ять господар цього світу, що не пізнають вони рідної Матері.

Йде вона, коли бачить — сад неосяжний. І ростуть у тім саду чудові плоди. Яблука, груші, виноград, малина, дині жовтіють на землі, бджоли гудуть поміж деревами. І ходить, наглядає за тим багатством дідусь сивий, похилий. А навкіл саду ланцюгові пси й варта недремна, щоб ніхто не міг спробувати яблука чи грушки. Пізнала Мати, що то син її Степанко — старий та нужденний. Гукає вона його з-за паркану. А пси аж хрипнуть від гавкоту, а варта жене Матір геть.

— Синку, Степанку! — гукає Мати. — Чи пізнаєш ти мене?

Дивується садівник, не пізнає Матері. Каже, що він не Степанко, а Сергій. Ридає гірко Мати, йде далі.

Шкандибає по шляху, бачить — косарі косять пшеницю. А по стерні за ними одразу орють сохою люди землю, готують для нового врожаю. І йде за сохою широкоплечий могутній чоловік, сіє зерна в землю чорну. Поспішила Мати, зраділа вельми, обняла сівача.

— Миколко мій любий! Чому ж забарився? Чому не повернувся до Матері своєї? Стоїть наше поле незасіяне, дім запустів, сумно і непривітно стало в нашім краю без вас...

— Не знаю вас, бабусю, — ласкаво каже сівач, витираючи піт з лиця. — Та й не Миколка я, а Гаврило...

Вбита горем Мати пішла знову від села до села. Ледве ноги її несуть. Бачить вона — димлять заводи, фабрики, кипить робота у них. І працює там під наглядом її Василько. Та й він не пізнає сивої Матері, не може згадати любого краю свого.

Відвідала Мати й палаци високі, хороми розкішні, змуровані Юрком. Жили в тих палацах багатії ситі, гнобителі народні. А Юрко разом з людом простим, нужденним жив у норах смердючих, у землянках душних. І він не упізнав своєї Матері.

Побивається Мати, не знає, як же пробудити пам'ять, у синів. Як вивести їх з світу темного, проклятого? Забрав у неї господар планети чарівні персні, обручки, дзеркало всевидюче, корабель літаючий. Лишилося в Матері саме лише серце, яке сини її не можуть пізнати під жебрацькою личиною.

Йде Мати далі, бачить — ведуть вояки чорні під вартою чоловіка закованого. Весь у лахмітті він, руки зв'язані за спиною, на ногах брязкають кайдани, а все одно бояться його вороги, сторожко

оглядаються на юрбу, націлюють списи в труди народу, щоб ніхто не наближався до ув'язненого.

Пошепки Мати питає:

— Хто це?

— Співець народний, — відповідають люди. — Бунт він здіймав серед людей супроти кровопивців. А тепер ведуть його на страту.

Пізнала Мати — то син її найменший Іванко, поет та казкар. Але ж як змінився він! Де поділося волосся біле, личко юне, рухи жваві? Грізна зморшка на чолі, палаючий погляд, міцно зімкнуті вуста...

Виводять співця на поміст. А там уже ходить кат, мечем широколезим вимахує. Народ занімів навколо.

Мати пробилася до помосту, впала до ніг сина.

— Ой Іваночку, мій синочку! На горе люте, на муку страшну я одпустила вас на землю прокляту. Чому ж не повернувся ти до Матері самотньої? Чому приймаєш смертоньку страшну?

Схилився співець до Матері, співчутливо промовив:

— Не знаю я вас, бабусю. Та й звати мене не Іваном, а Тарасом. Дякую за любов, за слово добре. Але залиште мене, щоб і вам поганого не сталося...

Ні, не може Мати кинути сина на поталу. Вийняла вона ножа гострого, розрізала груди свої, потім — синові. Бризнула кров материнська, змішалася з синовою. Метнулися вороги, хотіли схопити Матір. Та пізно!

Стрепенувся син, охопився полум'ям іскристим. Спали з нього пута залізні, змінився лик. Засяяло чоло зоряне, налилися силою руки крицеві. Ось яку зміну чудодійну принесла кров материнська! Глянув Іванко на Матір, крикнув щасливо:

— Згадав! Усе згадав, Матусю! Люди! Браття! Повстаньте! Вставайте супроти ворога темного, підлого! Годі нам бути рабами! Світ — для трудящих рук! Пісня — для дітей вільних! Ниви — для народів розкутих!

Гей, як сколихнувся народ від заклику вогняного! Змів, наче листя осіннє, ворогів жорстоких. І пішли війська народні від села до села, від міста до міста, звільняючи рабів, спопеляючи гнівом праведним тиранів, багатіїв, насильників чорних.

А Іванко, взявши бандуру, співав пісні чарівні, зоряні. І де він проходив — прокидалися люди, розквітали буйним цвітом поля, оновлювалася планета. І, почувши звуки пісень братових, згадали про минуле своє брати пригнічені. Вийшли на шлях битий Василько, Миколка, Андрійко, Юрко, Степанко, Петрусь, який сидів за малювання недозволене у підземеллі темному. Обняли вони Матір свою кохану, поклонилися до землі за подвиг її великий. Пройшли брати по планеті, допомогли народу влаштувати життя нове, братерське. А потім викували корабель летючий та й помчали до рідного краю.

І зараз — хто полетить до зірок ясних, на дорозі небесній може зустріти гостинний дім. Кожній добрій людині — відчинено двері. А злим — краще не потикайся. Одразу пізнають темне серце сини та Мати. Адже недарма вони довго мучилися в чужинецькому полоні...

...Бачиш, Матусю, я назавжди запам'ятав твою чарівну казку. В ній теж відбилася твоя щирість, твоя правда, любов. Ти ніби знала, що мене чекають зоряні шляхи, і вкладала в дитячу душу образи прозоро-кришталеві, героїчні, подвижницькі. І я з малих літ знав, що неможливо нести в інші світи, на далекі планети темряву, ворожнечу, рабство,

обман. Я зберіг той легендарний заповіт, я передам його дітям нового світу.

Ми вечорами збираємося з товаришами-космонавтами, говоримо про майбутню роботу. Адже це буде не простий політ, а творення зовсім іншого світу. Небувалого. І ми будемо його творцями. Не вигадані боги, не ангели міфічні, не демони, не примарні почвари, а живі, теплі люди, які вирощували силу і вміння, ніжність і мужність, любов і несхитність в довгих, нелегких дорогах на рідній планеті.

Новий світ буде на супутнику Урана Титані. Це велика, досить велика куля. Від неї до Сонця далеченько, світило звідти здається яскравою зорею з ледь-ледь помітним диском. Проміння його мало, тому астрономи гадали, що на Титані панує холод і темрява. Малювали похмурі скелі, нагромадження аміачних кристалів, нерадісну пустелю, моторошне небо.

Дослідники, які недавно полетіли до Титана, були приємно вражені. Планета виявилась не холодною і не похмурою. Вони побачили темно-сині моря, що хвилюватися справжньою земною водою, били прибоєм у рожево-білі скелі. У тих водах плавали примітивні риби, розквітали прості водорості, на планеті зеленіли, синіли широколисті, лапаті рослини, цілком відмінні від знайомих, земних. Атмосфера Титана була теплою, затишною. Звідки бралося тепло, дослідники ще не вияснили повністю. Припускають, що воно випромінюється надрами планети. Дивно, правда? Природа часто сміється над нашими гіпотезами та уявленнями, побудованими на догоду звичним концепціям.

І дихати на Титані можна без маски, в атмосфері двадцять відсотків кисню, п'ятдесят азоту, інше — інертні гази. І жодної бактерії. Чуєш, Мамо? Жодної. Ми дуже боялися спочатку, щоб не заразитись чужепланетною інфекцією, адже від неї немає імунітету. А потім відкрили — цей світ без бактерій. І паразитів серед тваринного й рослинного світу ми не виявили на Титані. Жодного хижака. Риби й

тварини, як і рослини, живляться не плоттю своїх сусідів по життю, а елементами атмосфери, радіацією електромагнетизму та тепла.

Наука була вельми здивована. Вражена. Досі ще йдуть дискусії: чи можливе таке? Але ж можливе. Бо є. І коли визрів проект — заснувати на Титані Нову Землю — почалися суперечки: що переносити туди? Які живі форми пересаджувати, що акліматизувати?

З освітленням було простіше — всі рослини на Титані, всі живі утвори, скелі, навіть води світилися, флуоресціювали. Тому на планеті ніколи не було ночі — лише легка пульсація освітлення, що залежала від сходу над поверхнею нового світу далекого диска сонця.

Складніше було питання з вирішенням долі нових наземних рослин і тварин. Що і кого брати чи не брати із Землі? Більшість космонавтів та вчених вважали — необхідно переселяти лише творчі форми, трудящі, так би мовити. І жодного паразита. Дехто засперечався. Доводив, що паразити необхідні. Що вони стимулюють здоров'я і ріст творчих форм. Що для поступу необхідні протиставлення різних начал. Що злаки і фруктові дерева, квіткові та хвойні рослини, переселені на Титан, зачахнуть і знидіють, не маючи ворогів, або ж небачено розмножаться, заполонять усю планету.

Бач, Мамо, як далеко зайшла наука, що вже й зло вважає необхідним чинником світобудови. Дехто з космонавтів хотів би узяти з собою котів, собак, морських свинок, білок, папуг. Звісно, котам необхідне м'ясо, мишам — зерно, білкам — горіхи... Ниточка взаємозв'язку потягнеться до безконечності, і ми відтворимо точну копію нашої Землі в новому світі. А навіщо? Невже не можна обійтися без самопоїдання природи? Після сварок і дискусій все-таки було вирішено здійснити гігантський соціально-космічний експеримент —— створити еволюцію нового типу, де всі тварини і рослини на чолі з розумною істотою — людиною — будуть збратані, об'єднані, як клітини в спільному організмі.

А мені ця думка була рідна й близька вже давно. І її заронила в моє серце ти, Мамо. А ти прийняла її від матері своєї, від бабусі, а ті — з сивої давнини.

Пісні наші, казки наші, думи народні ніде не проповідують ворожнечі й розбрату. Всі події в казках закінчуються миром і веселощами. Народу-творцеві найлюбіше було — скінчити герці військові, змагання між людьми та вийти в поле неозоре, вдихнути повітря солодкого, пахучого, засіяти лан вільний зерном золотим. А скінчивши працю радісну, зібратися до гурту дружного на бесіду щиру. Тому й дивно мені чути суперечки отакі, бо життя в будь-якому світі цілком може обійтися без мук і страждань, ворожнечі та визиску.

Ще й досі мені йдуть листи з усіх усюд — від малих школярів і дорослих людей, від учених і хліборобів. Усі вітають мене за космічний політ, славлять, як світового героя, як одного з Колумбів Космосу. А мені ніяково, незручно. Я ніби вкрав чужу славу. І найбільше та слава належить тобі, Матусю. Хіба не так? Хіба я неправду кажу?

Може, сотні разів уже я був би в могилі, якби не ти. Може, лише твоєю самовідданістю та любов'ю я вирятовувався од вірної загибелі. Згадай...

Я купався у Дніпрі. Ти спочивала на березі, поправши перед тим білизну в прозорому плині.

Мені дуже подобалася пустотлива течія. І не помітив я, коли хвиля потягла мене у вир, закрутила, хлюпнула водою в рот. Я закашлявся й почав тонути.

Я теліпав ручками — дарма. Широко розплющеними оченятами дивився на жовте кружало сонця, яке мерехтіло вгорі, на зграйки рибок. Свідомість затьмарилась.

А тим часом тобі крикнули, що я тону. І ти кинулась у плин дніпровський, пірнула, витягла мене — синього і напівживого. Вилила воду з груденят, привела до тями. Я плакав, захлинаючись, а ти, пригортаючи мене, несла додому, втішала, пестила — схвильована та бліда.

А потім почалася війна. Батько пішов воювати. А і ти зі мною та сестричкою виїхала на схід, за Урал. Ми їхали в холодних товарняках, їли несмачну пісну бурду. Давали нам по шматочку черствого хліба. Ти майже весь свій хліб віддавала нам — мені та сестрі. А коли ми жалібно зиркали на тебе — ти дивилася прозорими синіми очима на нас і невинно казала:

— Я наїлася, дітки. Хай вам...

На ешелон налітали ворожі літаки. Виючи, скидали бомби. Ти хапала нас, кидалася, як і сотні інших людей, у поле, геть від вагонів. Прикривала нас своїм тілом. Та не вберегла сестри, її вбило під час одного нальоту.

Ти поховала її серед поля, дивилася невидющими очима вдалину, гладила суху дернину на горбочку, який прикрив сухеньке тіло твоєї доньки.

Ми жили всю війну за Уралом, у містечку. Ти працювала на великому заводі, рила котловани, носила розчин, тягала цеглу. Я пішов у школу. В перший клас. Потім —— у другий, третій.

Ти поверталася з роботи увечері, хукала на сині долоні, плакала від утоми. А потім сідала до гасової лампи, зашивала дірки на моїх благеньких штанцях, прала сорочечку, латала носочки. Обкрадаючи себе, ти приносила мені грудочку масла або жменю крупів. І очі твої тепліли, коли я жадібно припадав до повної миски.

Та ось скінчилася війна. Ми поїхали на рідну землю, до Дніпра. Село наше спалили вороги. Ми побачили тільки недогарки та здичавілих котів, які шастали в бур'янах.

Ми стали жити в землянці. Батько не повернувся з війни. Потяглися довгі, важкі роки післявоєнної недолі. Куди не кинь — нема ні того, ні другого. І знову не раз, не два я б скотився в пащу могили, якби не твоя любов, твоя невгасима самовідданість. Коли я хворів гарячкою, ти не відходила від моєї постелі. Ти почорніла від болю, від горя, ти звелася на ніщо, лише очі твої горіли, як жарини, на сухому обличчі. І ти виходила мене. Чи допомогли мені ліки, що їх з труднощами ти роздобула в медпункті, — я не знаю. Але що мене повернула до життя материнська вірність — це я знаю напевне.

Нам допомогли поставити нову хату. Забувалися давні болі. Відкотилася в минуле пам'ять про війну. Нові діти не знали її темного лиця. Відбудувалися села. Потяглася молодь до міста — вчитися, шукати нових шляхів.

Я скінчив школу. Ти мене вирядила в армію. Лишилася одна-однісінька, як палець. Але в листах не жалілася, не плакала. Терпіла. І я інколи заздрив тобі — може, не тобі, а твоїй дивовижній мужності. Ви, матері, мужніші за синів своїх, хоч і не знаєте про це...

Вічне горіння. Муки. Любов. Щоденне хвилювання — чи нагодована дитина, чи одягнена, чи чиста, чи вдоволена, чи не зобижена, чи не хвора? І все — не для себе! І все — для дитини! Ні, такого подвигу не знають сини. Силою матерів тримається наш світ!..

Я пішов у авіашколу. Став льотчиком. Мені припала до серця орлина професія. В надзвуковому польоті людина переходила в якийсь небувалий ритм буття. Кожного разу я ніби народжувався вдруге, втрете, всоте!

Тоді почали писати про майбутні космічні польоти. Я захоплено читав такі книжки, журнали. Мріяв, сподівався, що той час незабаром. Але навіть найсміливіші здивувалися, коли декому з льотчиків запропонували перейти в Космоцентр. Я підійшов одразу — і по здоров'ю, і по знаннях, і по великій охоті.

Перший раз я літав по круговій орбіті. Це не було сенсацією, бо до мене вже літало сотні людей. Другий політ мені судилося здійснити до Місяця.

Я стояв на широкому хвилястому плато. Під ногами ламалася хрумка плівка, припорошена пилом. Над головою сяяла гігантська водяниста куля серед зірок. Земля. Було дивно і моторошно. Крізь туманну плівку хмар я розпізнавав обриси материків. І кожен з них простягався на тисячі кілометрів. А я їх вміщав одночасно — в одному погляді — неосяжні простори планети і мільярди людей.

Я розглядів Чорне море, ниточку Дніпра. Згадав тебе, Матусю. І збагнув, що це ж твої руки підняли мене на таку височінь! Твої і батькові. Руки простих, не відомих нікому людей. Якби не ти — я б не став тим, ким є нині. Якби не праця і вміння тисяч і тисяч скромних трударів — ноги космонавтів не ступали б на поверхню далеких світів.

Ми повернулися на Землю. Планета вшанувала нас. На трибуні перед людьми була й ти, Мамо. Присоромлена, приголомшена, зніяковіла. Ти все ховалася за мою спину, шепотіла:

— Ну хай ти герой... А я, мене за віщо?

Було і є за віщо, Мати!

Адже недарма називаємо Природу — Матір'ю?!

І Вітчизні, землі рідній, належить це чарівне ім'я — Мати.

Бо немає в світі, у всій неосяжності любішого, чистішого, героїчнішого поняття, як Мати.

Мудреці Сходу говорять: "Коли навіть найвищого Учителя людства народжує Мати, як же не схилятися перед тобою, Мати?"

Скрізь і всюди — твоя рука.

Ти породила мене, навчила, виплекала, захистила в біді. Ти — це я, я — це ти! І летить у далекі світи воля твоя, втілена в мене, любов твоя і мудрість, прийнята в серце моє!

Хай гімном небесним пролунає слава твоя.

Дивовижне явище — Мати. Таємнича суть — Мати.

Любов твоя — єдине божество, що є на Землі і в безмірі світів — зримих та незримих. Тобі — володарко нашого народження й змужніння, дитинства й здійснення прагнень — тобі складаємо подяку за дарунок життя, за муки святі, що ти переносиш в ім'я дітей своїх, за жертву несказанну, яка лягає основою буття.

Тебе, володарко світу, підносимо, як стяг любові, понад усіма межами умовностей і традицій. Тобою — Мати — об'єднуємось понад розділеннями рас, націй та світоглядів. Ти — в міріадах форм. Ти — єдина.

Бачу тебе всюди — в ніжному сяйві очей дівочих, у ласкавому шепотінні беріз, у цноті гірських прохолодних снігів, у таємничому мерехтінні зоряного неба, в дивному ароматі квітів...

А найпаче бачу тебе в людських матерях. Струджену, мовчазну, терплячу, непомітну, вічнодіючу.

Судять тебе по твоєму убранні, по словах твоїх, по мові та руках. Але хіба то ти? Хіба ти така, як здається байдужому або неуважному погляду? О ні, ти не така!

Як зернятко невеличке, непомітне породжує велетня-дерево, як жменя жита засіває лан, як атом несе космічну лавину енергії, так і ти — Мати, закривши обличчя та суть свою, даєш синам силу і міць проходити тяжкі шляхи життя і відкривати двері великої Таємниці.

Такою я бачу тебе.

Такий образ — вірно і з любов'ю — понесу до далеких світів...